

TEKN(OLOJ)İK HİTERLANT ve DİN

SEKÜLERİZMİN DİJİTAL ZAFERİ

Halit YEŞİLMEN

ÇİZGİ
KİTAP E Vİ

Çizgi Kitabevi Yayınları:
Sosyoloji

©Çizgi Kitabevi
Ekim 2022

ISBN: 978-605-196-871-1
Yayıncı Sertifika No:52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
YEŞİLMEN, Halit
TEKN(OLOJ)İK HİNTERLANT ve DİN
SEKÜLERİZMİN DİJİTAL ZAFERİ

Anahtar Kavramlar
Key Concepts

Din, Seküler(izm)leşme, Dijital/Teknik Olgusu
Religion, Secularization/Secularizm, The Phenomenon of Digital/Technical

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

Baskı: Sebat Ofset
Sertifika No: 46039

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.	Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1	Çatalçesme Sk. No:42/2
Meram/ Konya	Cağaloğlu/ İstanbul
(0332) 353 62 65 - 66	(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com
📞📧 / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	9
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPALI TUTARLILIK ve SEKÜLER(İZM)LEŞME	29
Kapalı Tutarlılık: Teknik Olgusu ve Özellikleri.....	29
Otomatizm	34
Kendini Çoğaltma.....	37
Monizm	39
Evrensellik	41
Özerklik	44
Diğer Özellikler	46
Kapalı Tutarlılıkta Konumlan(dır)mak: Seküler(izm)leşme.....	48
Seküler, Sekülerizasyon ve Sekülerleşme.....	51
Hıristiyanlık ve Farklılaşma	59
Protestanlık ve Dünyevileşme.....	63
Yahudilik ve Aşkınlaştırma.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

TEKN(OLOJ)İK HİNTERLANTIN İNŞASI	71
Bilimsel Devrim'den Aydınlanma'ya Sekülerizm ve Demir Kafes	71
Bilimsel Devrim, Makineleşme ve Matematikleştirme Yönelimi	74
Aydınlanma ve Sekülerizm	83
Demir Kafes ve Büyüsü Bozulmuş Dünya	89
Sayısallığın Vücut Bulması	94
Tekn(oloj)ik Hinterlant ve Sekülerizm	97
Kitle İletişim Araçları	101

Sanayi Devrimleri ve Dijitalleşme	112
Biçimsel Bir İdeoloji	122
Tekniğin Bedenleşmesi.....	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEKN(OLOJ)İK HİTERLANTIN YENİ BİÇİMİ OLARAK DİJİTALLEŞME ve DİN.....	131
Teknik Olgusundan Dijitale: Dijitalin Özellikleri.....	131
Sayısallaştırma	131
Yapaylık ve Sanal Ortam	135
İndirgeyerek Dönüştürme.....	137
İşlemsel Yönelim	141
Dijitalleşme ve Din	145
Dijital Sekülerizm	145
Dijital Kültür ve Tekn(oloj)ik Hinterlantın Tamamlanması.....	147
Bilincin Bilgisayarlaşması	157
Dijitalin Kutsallaşma Serüveni	166
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA	186

GİRİŞ

Sorun Őu ki posthüman dönemin ilk aşamasında sınırlar, gittikçe akışkan ve muğlak bir hale gelerek aşınmaktadır. Aşınma süreci “posthüman projelerle”¹ yakından ilgilidir, çünkü yeni yapılanmada seküler-din, gerçek-yapay/sanal, kadın-erkek, insan-makine, doğa-kültür ile ilgili sınırları karşılıksız bırakan bir sistem tasarımı söz konusudur. “Ya bu... ya Őu...” yaklaşım tarzından “hem bu... hem Őu...” şeklindeki postmodern anlayışa doğru kendini gösteren evrilme de bunun bir parçası niteliğindedir. Kısacası yeni bir dönemin başlangıcındayız. Yeni ama Aydınlanma ve modernleşme aşamalarından da bağımsız değildir. Yine en büyük desteğini teknolojideki gelişmelerden almaktadır. Posthümanist projeler doğrultusunda insan, Braidotti’nin (2018: 11) vurguladığı gibi, bilim ve teknolojinin baskısıyla kısırılmış durumdadır. Hatta sadece insan değil, bilim de gittikçe teknolojinin teknik işlem yönelimine, tekniğin “otomatizm”ine dâhil olma tehdidiyle baş başadır ve tekniğin “kendini çoğaltma” eğiliminin bir parçası haline gelme sorunuyla yüz yüzedir.

Dijital/mekanik ontoloji tasarımına dayanan yeni sistem, monist bir karakterle ön plandadır. Sistemin monist karakterle

¹ “İnsanmerkezcilik sonrası” veya “insan sonrası” anlamında posthüman dönem, Tanrı’ya karşı insanı merkeze alan modernite anlayışından farklılaşarak insan türünü de merkez olmaktan çıkaran bir yaklaşımı savunur. İnsan-hayvan, kadın-erkek, insan-makine ve doğa-kültür gibi sınırları reddedip türlerin melezliğini hedefler. Yeni formların tasarlanması çağdaş teknolojinin ilerleyişinden destek alır. Bu doğrultuda yeni bir ontoloji anlayışını savunur. Makine ve “cyborg” formlar dâhil tüm türlerin eşitliğini amaçlar (Özdemir, 2021).

teri, her şeyin “yapay zekânın kontrolünde tasarılanan”² “mekanik veri akış sistemi”yle (veri ağı sistemi) ve her şeyin veri akışının bir parçasına dönüştürülmesiyle ilişkili görülebilir.³ Mevcut tanımlar ve sınırlar -en azından yeniden belirlenene kadar- kurulacak veri akış sistemindeki konumlanışa bağlı olarak aşınma ve muğlaklaşma sorunuyla karşı karşıyadır. Meselâ, modernleşme sürecindeki “ya seküler ya dini” şeklindeki yaklaşım, yeni dönemde postseküler bir anlayışla “hem seküler hem dini”⁴ ya da cinsiyet açısından düşünüldüğünde “hem kadın hem erkek”, “hem insan hem makine” şeklinde yeni formlara doğru evirilmektedir. Bu evirilme, başlı başına yeni bir sistemin ikamesini imler. Çünkü yeni yapılanmada, klasik anlamdaki seküler ve dinin, cinsiyetin veya türün karşılığı dijital/sayısal değerdedir ve veri akışındaki yerine göre anlam kazanır. Problem de burada başlamaktadır, yani din ve seküler sınırların aşınması gibi duran sorun burada belirmektedir. Aslında daha öncesine dayanan bir so-

² Yapay zekâ, yeni sistemin inşasında başat bir statüye sahiptir. Salgından volkanik patlamalara, biyolojik hastalıklardan savaş risklerine kadar söz konusu edilebilecek olasılıkların hesaplanması ve çözüm önerilerine karar vermesi için yapay zekâyı aktör bir rol biçilmektedir. Dolayısıyla bir çok projelerin yürürlüğe konması Yapay Zekâ’yla ilgili gelişmelere bağlı görülür. Sistem içindeki organizasyonun yönetilebilmesi için öncelikle Yapay Zekâ’nın ilerleme kaydetmesi gerekir. Çünkü sosyo-ekonomik, politik, kültürel, siyasi, eğitim, sağlık, nüfus yoğunluğu, insan ırkının korunması ve uzaydaki yaşam olasılıklarıyla ilgili çalışmalar yapay zekânın geliştirilmesine bağlı görülür (Bostrom, 2021: 271-272).

³ Söz konusu sistem, varlığı ve gerçekliği “hesaplanabilir” ve “programlanabilir” nicelikte görerek dijital veri akışında/ağında tasarımılamayı vurgular. İnsan bilinci ve bedeni dâhil olmak üzere her türlü eşya, kümes hayvanları, çevredeki diğer hayvanlar, ağaçlar, kısacası olabildiğince her şey, yeni sistemin bir parçası olarak tasarlanırlar. Bu doğrultuda doğadaki her bir eşya veya organizmanın Nesnelerin İnterneti’ne bağlanması hedeflenmektedir. İnsan türü de veri akışında bir “çip” vazifesiyle yerini alır (Harari, 2017: 384-414).

⁴ Postseküler kavramıyla J. Habermas, klasik sekülerleşme tezinin geride kaldığını, fakat bununla birlikte dinin geleneksel ve kurumsal kıvamından farklılaşarak bireyselleştiğini/özelleştiğini ve dinin kişisel bir mesele boyutuna evirildiğini açıklar. Postseküler yaklaşım, dinin, gittikçe farklılaşarak kişiye özel bir forma doğru evirilmesine, aynı zamanda şekilsiz ve belirsiz bir din anlayışının ortaya çıkmasına tepki göstererek bu karmaşayı düzenlemek anlayışıyla öne çıkar. Bu noktada postseküler anlayış, dini ve seküler unsurların bir-aradalığını destekleyerek “hem... hem...” anlayışını öne çıkarır (Kırman ve Sarı, 2019: 200-202).

runun parçası, fakat yeni dönemde iyice açığa çıkmaktadır. Daha öncesine dayanması, sorunun “ya bu... ya şu” anlayışın hâkim olduğu modern dönemde olduğu gibi “hem bu... hem şu...” aşamasında da geçerli olduğunu gösterir. Bu kitap ise “ne bu (modern paradigma)... ne de şu (posthüman/postmodern yaklaşım)...” bakış açısına yakın durmaktadır. Başka bir ifadeyle, ne birinci ne de ikinci aşamadaki bakış açıdan hareket edilmektedir.⁵ Çünkü sorunun, her iki paradigmatal yönelimi ortak kılan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan bir zeminden kaynaklandığı iddia edilmektedir.

Modernitenin klasik anlamda sınırlarını tanımlamaya çalıştığı seküler ve dini sınırlar, niçin posthüman dönemde geçişken bir hale geldi? Şimdiden kitabın bu soruya verebileceği cevabı kısaca özetlemek mümkün: Çünkü ilk aşamadaki sınırları tayin eden etken zemin, posthüman dönemde daha kapsamlı bir alana yayıldığı için önceden belirlenen sınırlar, yeni bir yapılanma maksadıyla yeniden tasarılanmaktadır. Bu durumda seküler sınırlar gerçekten muğlak/akışkan bir hâl mi aldı? Yoksa hem sekülerizm hem de sekülerleşme süreci daha katı/geniş bir şekilde devam mı ediyor? Kitabın üzerinde yoğunlaştığı temel problemin/sorunun bu olduğu belirtilmelidir. Bununla birlikte, temel problemten bağımsız olmayan ve kitabın içeriğini, bakış açısını ve aşamalarını gösteren, aynı zamanda sekülerizmin ve sekülerleşmenin güncel boyutlarına dikkat çeken birbiriyle ilişkili başka sorular da söz konusu edilebilir. Meselâ: Sekülerlik ve sekülerizm nerede başlar? Sekülerizmin ideolojiler çağıyla sınırlı, salt bir fikir organizasyonu olmanın dışında, çağdaş teknolojinin

⁵ “Ne kadın ne de erkek” demek gibi; yeni sistemin bakış açısından belirtmek gerekirse, “dijital bir makine” denilebilir. Çünkü yeni sistem açısından bilinen cinsiyetin bir karşılığı yok, zaten makinenin de bir cinsiyeti yok, dijital kodlamalar ön plandadır. Fakat “ne din ne de seküler” demek gibi değil, çünkü bu formülasyondaki durum, kitabın bakışı açısından sekülere vurgu yapar, yani “ne dini ne de seküler” konumu, zaten seküler bir durum olarak söz konusu edilmektedir.

yönelişiyle ilişkisi kurulabilir mi?⁶ Sekülerizm, dine koşullu mudur? Sekülerlik ve sekülerleşme, din/inanç/tanrı üretimini de içeren biçimsel bir düşünüş tarzıyla ilişkilendirilemez mi? Dinin; “kutsal-seküler”, “doğa-doğüstü”, “bilinç-bilinçdışı” gibi düaliteler yoluyla belirlenmiş kategoriye hasredilmesi sekülerleşmeyi destekleyen seküler düşünüş biçiminin bir tezahürü müdür? Sekülerizm, makineye has mekanik bir karakteri destekler mi? Dijitalleşme sürecinde, özellikle “transhümanizm”⁷ ve posthümanist projeler dikkate alındığında, sekülerleşme ve sekülerizmden hangi açıdan bahsedilebilir?

Belirtilen temel problemin, tüm bu soruları dışarıda bırakmayacak bir şekilde irdelenmesi için bir tanımlama girişiminde bulunmak kaçınılmazdır.⁸ Çünkü modernitenin dine koşullu kurumsallaştırdığı tanımlamalar açısından düşünüldüğünde, yeni dönemdeki aşınma sorununun zaten önceki tanımlar üzerinden belirlendiği söylenebilir. Dolayısıyla bu durumu dikkate alan bir bakışa ve tanıma ihtiyaç söz konu-

⁶ Günümüzde teknoloji, klasik anlamda sadece bir araç değildir, araç olmanın ötesine geçmiş gibidir, yani yaşam biçimi/standartı belirleyebilen bir özne konumuna doğru ilerlemektedir. Başka bir deyişle teknoloji, kendi formu üzerinden insan düşünüşünü ve eylemlerini etkileyen/belirleyen toplumsal kuşatıcılığa sahip olmaktadır. Bir araç olarak insanın eylemlerine yardımcı bir kuvvet olmanın ötesinde, insanın eylemlerini yönlendiren bir yaşam mesajı/biçimi taşımaktadır (meselâ, her şeyin bir hesaba ve ölçüye ya da mekanik bir eylem formuna tabi tutulması, hesaplanabilir kılınması veya sayısallaştırılması yönelimi). Bu durumun kapalı tutarlılık özelliği gösteren teknik olgusunun ve teknolojinin insan yaşamındaki yaygınlığı oranında söz konusu olduğunu, daha doğrusu açığa çıktığını söylemek mümkündür.

⁷ Transhümanizm, teknoloji desteğiyle ve insana teknoloji üzerinden bir yaşam formu belirlemeye çalışarak bu dünyada, yani bu dünyanın koşullarına koşullanmış ölçülerle (kapalı dünya anlayışında olduğu gibi) bu dünyada, insanın sınırsız yaşamı elde edebilmesi için formüller tasarlar. İnsanın ve teknolojinin evrimi vurgusuyla hastalık, yaşlanma ve en önemlisi de ölüm gibi insan bedeninin sahip olduğu biyolojik sınırları, teknolojiler yardımıyla aşmaya çalışır. Bunun için tasarılan ölümsüzlük arayışı doğrultusunda insan bilincini yapay bir bedene transfer etmek, beynin katmanlarını dijital zemine (bilgisayarlara) yüklemek/indirmek gibi projeleri savunur. Bu amaçla transhümanizm için teknoloji, esasında Mesihsel bir kurtuluş zemini veya cennet modeli sunan bir imkân olarak karşlanır (Dağ, 2018; Sezen, 2021).

⁸ Kitabın önerdiği tanımlamanın açıklanmasında, literatürde yer alan sekülerleşmenin kökenleriyle ilgili değerlendirmelerden, modernleşme sürecinde sekülerleşmeyi destekleyen aşamalardan ve ek olarak çağdaş teknolojinin yöneliminden hareket edilmektedir.

sudur. Böylesi bir gayret, kitabın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede zikredilebilecek temel hedef, seküler ve dini sınırlardaki muğlaklığın ya da geçişkenliğin/akıcılığın, aslında sekülerleşmeye katkıda bulunan bir sürecin parçası olduğunu, öyle ki her iki döneme de kaynaklık eden bir yapıdan ileri geldiğini ve bunun gittikçe tamamlanmaya doğru ilerlediğini göstermektir. Bunun için dikkatin sekülere ve sekülerizme, daha da ötesinde bunların dayanağı olan zemine çevrilmesi elzendir. Temel problemin takip edilebilmesi için de bu zemin üzerinden belirlenen tanımlamadan hareket edilmektedir.

Klasik anlamda sekülerizm ve sekülerleşme teorisi dine atıfla şekillenir. Din ve dini yaşamdaki değişimin tartışılmasında her ikisi de anahtar kavramlardandır. Bir süreç olarak sekülerleşme, kökenleri açısından her ne kadar modern öncesi dönemler için geçerli görülse de, teori geliştirmek maksadıyla terimin sosyolojik kullanımı 1950’den sonra kendini gösterir.⁹ Fakat teorinin ana fikrinin Aydınlanma’ya kadar uzandığı da belirtilmelidir (Davie, 2015: 266).¹⁰ Nihayetinde sekülerleşme,

⁹ Din sosyolojisindeki sekülerleşme kuramının sistematik formülasyonları, E. Durkheim (dinin yapısal- işlevselci yaklaşıma konu olması ve kutsal ile dindışı kategorileri açısından) ve M. Weber’in (rasyonelleşme bağlamında dinin geleceği açısından) çalışmalarında temellenmektedir (Casanova, 2014: 25-26).

¹⁰ Farklı açılardan ve geniş bir yelpazede tartışılan bir konu olmasına rağmen, genel anlamda belirtmek gerekirse sekülerleşme, modern paradigma ve modernleşme karşısında, aynı zamanda bilimin ve teknolojinin ilerleyişi karşısında “dinin farklılaşması” ve “kişiye özgü” kılınması sürecini vurgular. Dini otoritenin etki sahasının siyasi erk karşısında özel bir alana gerilemesi, zayıflaması veya yok olması süreçleriyle birlikte, dinin ekonomi, sanat ve eğitim gibi modern kurumlardan çekilmesi veya buradaki etkisini kaybetmesi süreçlerini de ifade eder. Bu anlamda sekülerleşmenin varlığı, siyasi erk ve din arasında görülen düalitenin toplumsal çapta kurumsallaşmasına bağlı görülür. Sekülerleşme sürecinin açıklanması ve değerlendirilmesi, din tanımlarını öne çıkarmakla birlikte, dini yaşamın toplumsal boyuttaki değişim sürecinin tartışılmasını ve takip edilmesini de beraberinde getirir. Başka bir ifadeyle, modernleşmenin bir bileşeni olarak sekülerleşme, dine atıf yaparak toplumsal değişim sürecinin açıklanmasında da kullanılan bir kavramdır (Durmuşoğlu, 2022: 176-178). Bu anlamda sekülerleşme teorisi öne çıkmaktadır. 1960’lardan sonra tartışmalara konu olan klasik sekülerleşme teorisi, ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse; modernleşme, gelişen bilim ve teknoloji karşısında dinin, dini yaşamın ve dini otoritenin gerileyip yenilgiye uğrayacağı ve toplumsal tezahürlerinin zayıflayacağı yönündedir. Casanova (2014: 27) açısından

modernleşme süreci açısından değişimin (modernleşmenin) bir göstergesi ve bir bileşeni/parçası olmakla ön plandadır. Rönesans'tan Reform'a, Bilimsel Devrim'den Aydınlanma'ya varıncaya kadar birbirini destekleyen aşamaların bir hasılası olan modernleşmenin ne derecede gerçekleştiğiyle ilgili değerlendirmelerin merkezinde sekülerleşme vurgusu yer alır. Bu anlamda sekülerleşme tartışmalarında dine atıfta bulunmak neredeyse kaçınılmazdır. Çünkü daha çok kurumsal bir çerçevede ele alınan, aynı zamanda kategorik bir sınıflandırmayla söz konusu edilen din ve dini yaşamdaki değişim, sekülerleşmenin boyutlarını gösteren bir ölçüt değerindedir. Bağlamsal açıdan tanımlanmış olan dinin temsil ettiği yaşam formu ve dinin belirlemeleri karşısında modernleşme; "düzen(leme)", "sistem(leştirme)", "rasyonalizm", "pozitivizm", "özgürlük", "değişim", "ilerleme" ve "gelişme" gibi temel paradigmalara betimlenir. Belirtilen temel paradigmlar, sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik yeniden yapılanmalara konu oldukları gibi, aynı zamanda modernleşmenin ikame ölçütü olarak da dini referansların karşısında değer yüküldürler. Bu çerçevede dini yaşamdaki değişim, dini referansların etki gücü ve kurumsal dinin ne olacağı ile ilgili değerlendirmeler, modernleşmeye ilişkin görülen sekülerleşme tartışmaları üzerinden anlamlandırılır. Başka bir deyişle, modernitenin inşa sürecinde din ve dinin geleceği (yokluğu veya zayıflaması ya da işlevsel değişimi), özel biçimde sekülerleşme kategorisine hasredilmiş gibidir: bu açıdan din, sekülerleşmenin özel bir konusu, ölçütü ve argümanıdır. Burada şunun ifade edilmesi gerekir: Bu kitapta sekülerleşme, modernite algısında olduğu gibi dine atıfta tartışılmamaktadır. Klasik sekülerleşme tezi açısından sekülerleşmenin dine atıf yapması –ki sonraki atıflar da bunun bir devamı niteliğinde sayılabilir- ancak tarihsel

belirtmek gerekirse sekülerleşme, özü itibarıyla farklılaşmadır, yani seküler ile dini alanın işlevsel açıdan farklılaşarak bağımsızlaşması ve dinin kendi alanı içerisinde ihtisaslaşması sürecidir.

bağlam dikkate alındığında bir anlama kavuşur.¹¹ Kitap açısından ise bu durum, seküler/siyasi erkin (ve sekülerin) dini otorite (Katolik Hıristiyanlığı) karşısında, özellikle kurumsal çapta olmak üzere kendine yer açması süreciyle ilişkilendirilmektedir. Sekülerleşme bağlamında dinin geleceğinin dikkate alınması, bir yönüyle dinin, seküler alanın genişlemesi veya hâkimiyet kurması ya da modernite projesinin ikamesi sürecinde engel teşkil etmesinden ileri gelir. Dolayısıyla dine atıftan çok sekülerliğin odağa alınması gerekir. Kaldı ki seküler alanın kendine uyumlu bir din üretmesi (meselâ, Protestanlık gibi rasyonel yönelimli bir dini destekleyebilmesi) her zaman için söz konusu edilebilecek bir durumdur.

Bir süreç olarak sekülerleşme, din sosyolojisi başta olmak üzere sosyal disiplinlerde geniş bir ilgiyle karşılanır. Buna karşın sekülerizmin,¹² bilhassa ideolojiler çağının geride kal-

¹¹ Sekülerleşme olgusunun tarihsel bağlamına dikkat çeken ve bağlamdan kopuk değerlendirmelerin çıkmazını vurgulayan ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. (Şahin, 2019).

¹² Sekülerleşmenin toplumsal değişimdeki sonuçlarına nispetle sekülerizm, modern anlamda bir ideolojidir. B. Wilson'a (2015: 10) göre bu ideolojinin taraftarları, "dini olmayan veya din karşıtı ilkeleri, kişisel ahlak ve toplumsal örgütlenmenin temeli olarak destekler", dini temsilen "doğüstüculüğün bütün biçimlerini ve ona bağlı unsurları bilinçli olarak yadsır." Bunula birlikte sekülerizm "kutsal bir düzenin varlığının inkârını" da içerir (Coleman, 2015: 47-48). Berger (2015: 227) açısından sekülerizm, farklılaşmanın dinle ilgili sonuçlarını kabul etmeyi ve tamamen din karşıtı bir niyeti taşımayı ifade eder. Davie'nin (2015: 266), sekülerleşme teorisinin Aydınlanmaya kadar uzandığını belirtmesi, dolaylı olarak teorinin sekülerizmi içerdiğini vurguladığını gösterir. Casanova da (2014: 24) bununla ilgili değerlendirmelerinde, sosyal bilimlerin neredeyse tüm kurucu babalarının, teoriyi -bir tabu gibi- sorgulanamaz kabul ettiklerini ve desteklediklerini ifade eder. Dolayısıyla teorinin, aslında sekülerizmi içerdiği belirtilmelidir. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken husus, çalışmamızın genelinde değerlendirildiği üzere, insanı özgürleştirmek adına sekülerizmin, dine olduğu kadar doğa güçlerinin kontrolünü de amaçladığının göz ardı edilmemesidir. Sekülerizmin dine atıf yapması, kontrol dışında kalan ve daha çok kaos şeklinde betimlenen doğa ve doğa güçlerini de temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, ister paradigmat boyutta, isterse de teknolojinin desteğiyle olsun doğanın kontrol edilip tasarlanması sekülerizm ideolojisinden bağımsız değildir. Çağdaş teknolojinin gerek posthümanist projelerle, gerekse de transhümanizmin hedefleriyle doğa sınırlarını hesaplanabilir olasılıklar miktarınca tasarlamaya yönelmesi, sekülerizmi olduğu kadar sekülerleşmeyi, yani seküler(izm)leşmeyi de içerir. Belirtilen çerçevede bu kitap da sürecin bu boyutuna dikkat çekerek sekülerizmin klasik ideoloji olmaktan çıktığını ve posthüman dönemde yerini tekn(oloj)ik hinterlanta bıraktığını, bu yolla da güncelliğini koruduğunu açıklamaktadır.

diği vurgusuyla ve “izm” ailesinden sadece biri olması habesiyle sekülerleşme kadar ilgi görmediği, daha çok sekülerleşme teorisi içerisinde gölgede/gömülü kaldığı söylenebilir. Kuşkusuz bunun önemli sebeplerinden biri, 1960’tan sonra hız kazanan yeni dini hareketlerin,¹³ dini kurumlardan farklılaşarak kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlamasıdır. Öyle ki aslında dinin yok olacağı yönündeki sekülerleşme ve sekülerizm anlayışının aksine modernleşmenin kamusal alanda dini çoğulculuğa yol açtığı, dolayısıyla klasik sekülerleşme teorisine bağlı sekülerizmin geçerliliğini kaybettiği, hatta teorisinin aslında test edilmediği, teorisinin bizzat kendisinin bir ideoloji olduğu düşüncesi de öne çıkar.¹⁴ Tabii bu düşüncenin de yine dine atıfta bulunduğunu belirtmek gerekir. Nihayetinde sekülerizm, tarihsel bağlamda dine karşı bir konumla, yani dinin zayıflayacağı ve yok olacağı tasavvuruyla ön plana çıkıp bu hedefle kurgulandığı için tartışmaların merkezinde de dinin yer alması kaçınılmazdır. Dinsel yönelişlerin yeni bir canlılıkla arenada yerini alması neticesinde, bir ideoloji niteliğiyle sekülerizm (ve sekülerleşme teorisi) itibar kaybeder.

¹³ Yeni dini hareketler; “Yahudilik”, “Hıristiyanlık”, “Protestanlık” veya “Müslümanlık” gibi kurumsal bir niteliğe sahip dinlerin içerisinde çıkmış, kökleri daha çok bunlara dayanan, fakat geleneksel ve kurumsal dini yapıdan da farklılaşarak yeni bir söylem ve görünümle ortaya çıkan dini grupları ifade eder (Şentürk, 2004: 52).

¹⁴ Dinin gerilemesi veya yok olacağı yaklaşımını eleştiren görüşler şöyle özetlenebilir: 1- Sekülerleşme teorisi, temelsiz fikirler karmaşasına dayanır, hatta sekülerleşme teorisi sorgusuz kabul edilen bir ideolojiyi temsil eder. 2- Araştırmalar sekülerleşme teorisini desteklememektedir, çünkü din, modern toplumda varlığını bir şekilde devam ettirmektedir 3- Teori gerçekleşmemiştir, çünkü din, canlılığını ve güçlü etkisini göstermektedir 4- Modernleşme, bir taraftan geleneksel dini bozmakta bir taraftan da yeni dini biçimleri üretmektedir. 5- Yeni dini hareketler, seküler toplumlarda ortaya çıkmış ve varlıklarını sürdürmektedir. 6- Komünizmin Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği’ndeki sistematik sekülerleşme projesi bile kendi coğrafyasında başarısız kalmıştır. 7- Din, yerel ve uluslararası politik arenada etkisini sürdürmeyi devam ettirmektedir. 8- Din, bilim adamları arasında bile etkisini göstermeye devam etmektedir. Meselâ; somut fizik, kimya ve matematik gibi bilimcilerin dindarlık oranı sosyal bilimcilerden daha fazladır. Dolayısıyla bilimin ilerlemesi, dinin gerilemesine bağlı değildir. 9- Sekülerleşme ve kentleşmenin birbirini desteklediği tezi, yani kentleşmenin sekülerleşmeyi arttıracığı yönünde tez birçok araştırma tarafından yanlışlanmıştır. Araştırmalar, kentlilerin kırsaldakilere nispeten daha az dindar olduklarını desteklememektedir (Köse, 2014: 20-21; Bayer, 2015: 166).

Fakat buna rağmen sekülerleşme, “postseküler”¹⁵ yaklaşımında olduğu gibi, dini yaşamdaki değişimin açıklanmasında ve tartışılmasında, en azından değişimin yönünü ortaya koymada anahtar kavramlardan biri olmaya devam eder.¹⁶

Dini yaşamın, modern değişim sürecinden etkilenmiş bir şekilde de olsa yeni bir görünümle canlılık kazanması, sekülerizmin dine yönelik iddialarında geri adım atmasına neden olur, fakat buna kıyasla sekülerleşme vurgusunun literatürdeki ağırlığını ortadan kaldırmaz; sekülerleşme, dini yaşamdaki değişimin açıklanmasında anahtar kavramlardan biri olmayı sürdürür.¹⁷ Gelineen noktada sekülerleşme teorisinin yumuşadığı, fakat bununla birlikte ilgili tartışmaların yine din merkezinde şekillendiği görülmektedir. Oysaki seküler alanın kendi bünyesinde bir dini destekleyebilme veya bir din üretebilme eğilimi her zaman için olası bir durumdur.

Din merkezinde şekillenen sekülerleşme teorisine kıyasla bu kitap, konunun tartışılmasında dikkati, sekülerizmin kendini var ederken atıfta bulunduğu dinden ziyade sekülerizme, daha doğrusu seküler(izm)leşmeye çevirmektedir. Bunun temel gerekçelerinden biri, sekülerizmin sekülerleşme sürecin-

¹⁵ Esasında postseküler anlayışın posthüman bakış açısıyla çakıştığı söylenebilir. Hem yeni ve sürekli bir tasarım model(ler)ini hem de sınırların geçişkenliğini desteklemesi bakımından posthümanist projeler, dini sınırların geçişkenliğini de onaylar. Bu açıdan klasik sekülerlik anlayışından farklı bir şekilde postsekülerliğin dini yadsıdığını değil, sitem içindeki insanın anlam arayışını telafi edebilmesi için yeni dini üretimlere koşullu olduğunu ve bunun bir anlamda tekn(oloj)ik hinterlantta yerleşik olmak anlamına geldiği söylenebilir.

¹⁶ Sekülerleşme vurgusuyla söz konusu dönüşümü açıklayanlardan biri de C. Taylor'dır. İnançın koşullarına odaklanan Taylor'a göre (2014: 5), seküler toplumların çağdaş dönemdeki en karakteristik özelliği, Tanrı inancının çeşitli seçeneklerden sadece biri olarak görülmesidir: “Sekülerliğe geçiş, başka şeylerin yanı sıra, Tanrı'ya sorgusuz sualsiz ve hatta sorunsuzca inanılan bir toplumdandır, bu inancın sadece çeşitli seçeneklerden biri olarak görüldüğü bir topluma geçmek demektir.”

¹⁷ Klasik sekülerleşme tezi dışında öne çıkan üç sekülerleşme teorisi zikredilebilir: “Dini Pazar Modeli”, “Varoluşsal Güvenlik Teorisi” ve “Dini Bireyselleşme Teorisi”. Bunlarla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapan Erit (2020: 245-260), bu üç teoriyi, modernleşen toplumların “doğüstü” alanla ilgili dönüşümünü/değişimini açıklamada yetersiz görür. Bunlara kıyasla klasik sekülerleşme modelinin (modernleşme sekülerleştirir) daha uygun olduğunu savunur.

den ve teorisinden bağımsız olmamasıdır. Nitekim din veya dini alanı kontrol etmesi durumunda sekülerizm dinin varlığını yadsımaz. Diğer temel gerekçe ise çağdaş teknolojideki gelişmelerin her şeyi “kontrol etmek” arzusundaki yönelimi ve kapasitesidir. Bu anlamda sekülerizmin, insan yaşamını ve bedenini kuşatacak bir derecede kendi ideallerini gerçekleştirme yolunda ilerlediği ve bunda en büyük destekçisinin de çağdaş teknolojideki gelişmeler olduğu belirtilmelidir.

Sekülerizmin en önemli motivasyonu denetlemek ve kontrol etmek cihetinde kendini gösteren bir düzenin inşasında saklıdır (El-Messiri, 2021: 12-16). Böyle bir düzen kurucusu hem Bilimsel Devrim’in hem de doğrusal ve evrimsel gelişme/ilerleme modelinin, ayrıca Aydınlanma paradigmasının ve modernitenin temelinde etkilidir. Bu motivasyon, yapısal olarak sekülerizmi ve sekülerleşmeyi de vurgular. Bilim (modern anlamda) ve teknolojinin desteğiyle/neticesinde dini alan (modern paradigma açısından doğaüstü, aşkın, gizemli ve düzensiz alan) ile birlikte doğa güçlerinin kontrol altına alınma hedefi/arzusu ve beklentisi, belirtilen motivasyonun ana hatlarını oluşturur (Coudenhove-Kalergi, 2021: 70). Dolayısıyla mesele, odak noktası dinden ziyade “teknik bir form” üzerinden şekillenen “kontrol etmek” eğiliminde ortaya çıkar ki bu da dinin yokluğuna bağlı cereyan etmeyebilir: bilakis kontrol kapsamında dini kendine aracı etmeyi ya da dini yaşamın desteklenmesini yadsımaz. Tarihsel bağlamda, meselâ, modernleşme sürecinde din (kurumsal çapta), kontrol arzusunun önünde bir engel ya da bir mukavemet gösterdiği için sekülerleşme ve sekülerizmin atıfta bulunduğu bir ölçüt olarak öne çıkar. Hâlbuki kontrol eğilimini veya bu kapsamdaki düzeni destekleyen bir dinin inşası da (görünmeyen din, rasyonel din, modern toplumun inşasında öne çıkarılan toplumsal işbölümünün gerektirdiği modern ahlak veya postseküler yeni dinsel yapılanmalar) söz konusu edilebilir. Bu anlamda odağın seküler(izm)leşmeye ve buna temel oluşturan zemine çevrilmesi önem taşır.

Seküler(izm)leşme ifadesi, sekülerizm ile sekülerleşmenin yapısal bir ortaklıkta buluştuğunu imler. Kitap da bu ilişkiyi yakından sorgulayarak sekülerizme olduğu kadar, sekülerizme kaynaklık eden olguya ve bu olgunun günümüze uzanan tezahürlerine odaklanmaktadır. Dijital teknolojideki gelişmeler de göz önüne alınarak seküler(izm)leşmenin inşasında etkili olan temel olgunun özelliklerine dikkat çekilmektedir. Bu çerçevede dijital teknolojideki yönelişin, seküler alanın olduğu kadar klasik seküler argümanların da anlaşılması için şeffaf bir tablo sunduğunu, hatta esasında geçmişin (modern paradigmanın) açılanmış halini somutladığını söylemek mümkündür. Sekülerizmin “kontrol etmek”i içselleştirdiği dikkate alındığında, açılanma durumu daha da önem kazanır. Çünkü kontrol etmek yönelimi (mekanik ve hesaplanabilir eylem planı), dijital teknolojiler aracılığıyla gittikçe bireysel ve toplumsal çapta yaygınlaşan bir hale gelmektedir.

Dijitalleşme aşamasında iyice belirgin hale gelen sosyal yaşamı “tasarım lanabilir” ve “hesaplanabilir” kılma eğilimi, kontrol etme sürecinin bir parçasıdır. Bu da sekülerizmin, daha doğrusu sekülerizme kaynaklık eden yapının gizil bir şekilde varlığını devam ettirdiğinin ipuçlarını sunar. Burada klasik sekülerleşme yaklaşımında vurgulanan dinin yokluğu değil, dinin kontrol edilen hinterlant içerisine taşınması ön plandadır. Bu çerçevede Tanrı’nın konuşması veya ne söylediği değil, onun seküler alan adına konuş(turul)ması, ideolojileştirilmesi, solipsizme konu olması ve tasarımılanması süreçleri/stratejileri önem kazanır. Burada hesaplamak ve hesaplayarak kontrol etmek, temel bir karakter olarak kendini gösterir. Basit bir örnekle vurgulamak gerekirse meselâ, bir katık olan “ekmek”; doğadan, emekten, topraktan, kısaca oluş bağlarından kopartılarak ağırlığına sadece bir madde/hammadde değerinde karşılır. Ekmek, nesne/eşya değerinde sayısal karşılığı olan bir maddededir/hammaddedir ve teknik imkân dâhilinde genetiğinin değiştirilmesi sorunlu gö-

rülmez. Ekmek için belirtilen bu bakış açısı, geniş anlamda insan, bitki ve hayvanlar ya da din (ve kültür) gibi toplumsal dinamikler ve sosyal değerler (örneğin akrabalık bağları) için de geçerlidir. Bu anlamda ifade edilebilecek olan kontrol cihetindeki sayısallaştırma/nicelleştirme ve tasarımlama eğilimi, sekülerizmin olduğu kadar çağımızın da ana vasfıdır.

Konu sadece kontrol yöneliminden ibaret değildir. Çünkü bunu besleyen ve buna zemin oluşturan temel bir altyapı söz konusudur ki bu da “teknik olgusu”dur. Teknik, Weber’in yaklaşımında öne çıkan rasyonelitenin formel (biçimsel) boyutuna gönderme yapmakla birlikte, bunun işleyiş biçimini de vurgular. Teknik olgusu hem sekülerizmin hem de dijitalleşmenin ortak paydası niteliğindedir. Fakat belirtilen paydaşlarla da kısıtlı değildir, çünkü insanın temel yapıtaşlarından biri olması hasebiyle tarihsel açıdan modern dönemle sınırlandırılmayacak bir kökene sahiptir. Bununla birlikte teknik olgusunun; Bilimsel Devrim, Aydınlanma, sanayi/endüstri devrimleri ve modernleşme gibi süreçlerle yapılanmak üzere ortaya çıkma imkânı bulduğu, teknoloji yoluyla günümüzde kendi somut hinterlantını inşa etmek kapasitesine kavuştuğu söylenebilir. Bu çerçevede teknik olgusunun belirme biçimleri geniş bir yelpazede kendini gösterir. Geçmiş asırlara nazaran günümüzde dikkat çeken husus ise teknik olgusunun tezahür ettiği alanların (sanayileşme, bilim, teknoloji, dijitalleşme aygıtları, kitle iletişim araçları, sanal sosyal medya ortamları, hesaplanabilir toplumsal yaşam standartları, akıllı kentler, mikro cisimli kişisel sağlık asistanları, nesnelerin interneti) bir aradalığa doğru ilerleyişidir. Söz konusu toparlanma veya bir araya gelme, Batı ülkeleriyle müşahhas bir hâl almış gibi görünse de, aslında onları da belirleyen, küreselleşme olgusuyla birlikte insanı ve sosyo-kültürel yaşamı kuşatan bir kapasiteye doğru ilerlemektedir. Başka bir deyişle, belirtilen bir aradalığın etkisi, küreselleşme vurgusuyla uluslararası sahada olduğu kadar

yerelde de geçerli görülebilir, çünkü sosyo-kültürel yaşam, her geçen gün teknik standartlara evirilmektedir; yani teknik, günümüzde mücessem bir yapı kazanmaya doğru ilerlemektedir. “Tekn(oloj)ik hinterlant” diyebileceğimiz bu mücessem durum, sekülerizmi ve sekülerleşmeyi, kısaca seküler(izm)leşmeyi destekleyen bir yapıdadır.

“Mekanize bir dünya bilinci” olan teknik olgusu (Ellul, 2003: 16), özellikleri itibarıyla dijital yapının karakterini taşır. Öyle ki dijital yapı, tekniğin açılanmasında somut bir karşılığa denk gelir: onu kuşatan bir hinterlant niteliğindedir. Bu anlamda ikisinin birbirinden farksız olmadığı ifade edilebilir. Çünkü dijital, soyut/sanal zemine (!) vurgu yaptığı kadar işleyiş biçimiyle de zaten teknik ve sayısal bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla dijitalleşme, tekniğin olduğu kadar tekn(oloj)ik hinterlantın müşahhas tezahürü niteliğinde görülebilir. Bu durum, dijitalleşme sürecinde seküler(izm)leşmenin her zamankinden daha fazla, fakat gizlice varlığını koruduğunu gösterir. Bu noktada sekülerleşmenin, tekn(oloj)ik hinterlantın kendini ikame etmesi ve bu çerçevede dinin teknik bir karakterle tasarlanması ya da dinin teknik alana indirgenmesi anlamında varlığını koruduğu söylenebilir.

Teknik/dijital olgusu ve tekn(oloj)ik hinterlantın her zamankinden daha fazla belirleyici olması, sekülerizmin ve sekülerleşmenin çağdaş teknolojinin yönelimi açısından da gözden geçirilmesini zorunlu kılar. Bunun için kitapta hem mevcut değerlendirmeleri dışlamayan hem de teknik/dijital olgusu ve tekn(oloj)ik hinterlantı dikkate alan bir bakış açısına ve tanımlamaya gidilmektedir. Tabi buna geçmeden önce önemli bir hususa açıklık getirmek gerekir ki o da “kapalı tutarlılık” olgusudur. Teknik/dijital olgusu bağlamında seküler zemin, kendi içinde “tutarlı” bir işleyişe sahiptir. Buradaki tutarlılık, işleyişin teknik işlem birimleri ve teknik işlemle sınırlı olmasından dolayı “kapalı” olma özelliğiyle de ön plandadır. Bu yönüyle kapalı tutarlılık, kitabın açıklamalarını özetler mahiyettedir.

“Tutarlılık” konusunun karşılık bulduğu disiplinlerden biri matematiktir. Matematiğin kendi içinde bir tutarlılığa ve bütünlüğe sahip olup olmadığı, ilgili uzmanların tartıştığı bir konudur. Bu tartışmalarda kitabın konusunu ilgilendiren hususlar da yer almaktadır. Bundan hareketle ilgili değerlendirmeler üzerinden bazı açıklamalar yapılabilir. Bilindiği gibi matematiğin en baskın karakteri kendi iç işleyişi, birimleri ve kuralları ölçüsünde öne çıkan “kesinlik” ve “tutarlılık” özelliğidir. “Kesinlik” ve “tutarlılık”, aynı zamanda modern rasyoneliteyi şekillendiren bir etki ve güç değerindedir. Bununla birlikte önemli bir yaklaşımdan da bahsetmek gerekir. Şöyle ki matematiğin kesin bir tutarlılık (ya da tutarlı bir kesinlik) karakterine sahip olduğu anlayışı, Kurt Gödel’in (1906-1978) 1931’de yayımlanan makalesiyle sarsılır. Çünkü Gödel, uzmanların da kabul ettiği bir şekilde, tutarlılık iddiasının matematiğin kendi aritmetik dizgesi içerisinde kanıtlanamayacağını matematiksel yöntemlerle ispatlar. Platoncu gerçeklik anlayışına yakınlığıyla bilinen Gödel, aritmetik biçimsel dizgede karar verilemeyen –doğru- önermeler olduğunu, fakat bu önermelerin, dizgeden hareketle kanıtlanamayacağını, ancak üst-matematiksel değerlendirmelerle gösterilebilir olduğunu ortaya koyar. Bu doğrultuda Gödel, matematiğin içsel sınırlara sahip olduğunu, yani klasik kabule konu olan kesinliğin aranmaması gerektiğini de göstermiş olur. Böylece klasik alamdaki “kesinlik” ve “tutarlılık” veya kesin tutarlılık iddiası, esasında tutarlılık miktarınca kuşkulu da olmuş olur. Öyle ki “Gödel Kanıtlanması” olarak öne çıkan bu ispat, modern mantığa da “hiza” getiren bir değerde karşılır (Nagel ve Newman, 2010). Çünkü modern yapılanma, matematikleştirme yöneliminde açıklandığı üzere, kesin tutarlılık formülasyonlarıyla şekillenen bir süreç niteliğindedir ki bu tarz yapılanmanın günümüzdeki temel karşılığı tekn(oloj)ik hinterlant yoluyla kendini gösterir.

Gödel Kanıtlanması'ndan elde edilen sonuçlar, insan beynine yakın bir yapay zekânın mümkün olup olmayacağıyla ilgili araştırmalar açısından da önemle karşılanır (Nagel ve Newman, 2010: 116). Çünkü Gödel Kanıtlanması, insan beyninin, yapay zekâdan farklı olduğunu, “yapay hesap makinesi”nin ancak kendi içinde ve sınırlı bir tutarlılığa sahip olabileceği fikrini destekler mahiyettedir. Nihayetinde ve temelde, karar verilemeyen doğru önermeleri dışarıda bırakabilecek bir işleyiş zeminine kuruludur. Bu çerçevede kapalı tutarlılığın, modern paradigmayı şekillendiren, aynı zamanda sekülerizm teorisinin belirmesinde ve sekülerleşme süreçlerinde etkili olan Gödel öncesi tutarlılık anlayışına gönderme yaptığı, dolayısıyla meselenin, araç-teknoloji veya tutarlılıktan ziyade kapalılıkta, daha doğrusu “kapalı tutarlılık içerisinde koşullanmak”ta düğümlendiği söylenebilir.

Kapalı tutarlılık, konu bağlamında belirtmek gerekirse, seküler kelimesinin işaret ettiği dünya anlayışını, yani “kapalı dünya” ya da “sadece dünya” anlayışını da vurgular.¹⁸ Soyut/sanal (dijital) düzlemdeki matematiksel işlemin, sayısal ve sistemsel temellere dayanan işleyişi gibi kendi iç birimlerine ayarlıdır. Söz konusu işleyiş ve tutarlılık, yapısı gereği kendi içindeki unsurların, kendi vasfı üzerinden kontrol edilmesini veya tanımlanmasını gerektirir. Bu işleyişin en somut örneğini makine (yapay zekâ) yapısı ortaya koyar.

Makine,¹⁹ iç işleyişine ayarlı bir şekilde dışı kapalı bir yapıdadır ve kapalılığın işlemsel zemindeki yönelişini organize eden teknik olgusunun mücessem halidir. Bu anlamda dijital

¹⁸ Sekülerleşmenin dinin gerilemesi veya marjinalleşmesi ile ilişkili olmadığını vurgulayan Taylor (2014: 697-698), söz konusu kapalılık ile ilgili olarak “kapalı içkinlik” vurgusu yapar. “Kapalı içkinlik”; bilimsel, toplumsal ve teknolojik sahada, “doğüstüne” ya da “aşkın” olana gönderme yapılmadan, kendi koşullarıyla anlaşılabilen “doğal” ya da “bu dünyaya ait” bir düzenin varlığının inşasını vurgular. Ona göre bu düzen, “belirli bir yöne doğru kaydığında kapalılık yorumunu da dikte eder.”

¹⁹ Araç ve makine arasındaki fark hakkında bir açıklama için bkz. (Mumford, 2017: 22-23).

teknoloji (dijital alan, dijital arayüz, internet ağı, dijital ortam ve nesnelerin interneti), tekniğin kapsamını örnekleyen bir özelliktedir. Dolayısıyla seküler(izm)leşmenin dijital makineler aracılığıyla yaygınlaşan tekn(oloj)ik hinterlantın belirlemelerinden ve “kapalı tutarlılığıyla tamamlanma” yönelişinden bağımsız olmadığı söylenebilir. Nitekim “dünyevileşme” anlamında kullanılan sekülerleşmenin temel saikinin de bu tarz bir yönelişle ilişkisi söz konusudur.

Belirtilen çerçevede seküler(izm)leşme, “kapalı tutarlılık içerisinde konumlan(dır)mak süreci” şeklinde bir tanımla ele alınabilir. Bu doğrultuda, yani kapalı tutarlılık yönelimiyle birlikte ve en yalın haliyle sekülerizm, “teknik/dijital olgusunda konumlan(dır)mak” şeklinde; sekülerleşme ise “tekn(oloj)ik hinterlantın kendini ikame etme süreci” olarak tanımlanabilir. Burada tekn(oloj)ik hinterlant vurgusu hem soyut/zihinsel alanda hem de somut düzlemde teknik/dijital olgusu ve teknolojinin hâkim belirleme alanını ifade eder. Bundan hareketle “seküler”, “kapalı tutarlılık yönelimi”ndeki “tekn(oloj)ik hinterlant alanının kendisi”, aynı zamanda “tekn(oloj)ik hinterlant alanına ait olmak” anlamında kullanılabilir. Bu bakış açısı, meselenin modernleşme sürecinde olduğu kadar aslında günümüzde de güncelliğini koruduğunu ve bu yolla takip edilebileceğini vurgular. Başka bir ifadeyle, önerilen tanımlama, klasik bir ideoloji olan sekülerizmin argümanlarını dışlamamakla beraber bu argümanların inşa edilmesine kaynaklık eden zemine de dikkat çekmektedir ki bu zemin, Bilimsel Devrim’i, sanayi devrimlerini, rasyonelleşmeyi, modernleşmeyi ve dijitalleşmeyi destekleyen bir karakterdedir. Bu açıdan ele alındığında, modern bir ideoloji anlamında sekülerizmi, söz konusu edilen zeminin tarihsel bağlamda ifade bulmuş hali olarak görmek mümkündür. Başka bir deyişle, ideoloji anlamında sekülerizm, aslında kendine kaynaklık eden zeminin/yapının sözcülüğünü yapmıştır. Üstelik bu zemin, ideolojiler çağı geride kalmasına rağmen etkisini sürdürmektedir.

Bu kitap, belirtilen bakış açısını üç ana bölüm içerisinde tartışmaya açmaktadır. Her bölüm kendi içinde bağımsız olmakla birlikte diğerleriyle de ilişkili bir hüviyete sahiptir. Birinci bölümde, kapalı tutarlılık ve teknik olgusu etrafında bazı temel kavramlara yer verilerek bir temel oluşturulmaktadır. Özellikleriyle birlikte ele alınan teknik olgusunun açıklanmasında “teknoloji metafizikçisi” vurgusuyla ünlenen Jacques Ellul’un (2003) “Teknoloji Toplumu” (The Technological Society) adlı eseri referans alınmaktadır.²⁰ Çalışmanın önerdiği tanımlar ve bakış açısı; seküler, sekülerleşme ve sekülerizasyon kavramlarıyla beraber Hıristiyanlık, Protestanlık, farklılaşma, dünyevileşme ve aşkınlaştırma gibi sekülerleşmenin kökenleriyle ilgili öne çıkan değerlendirmeler ışığında açıklanmaktadır. Böylece hem önerilen bakış açısı temellendirilerek ortaya konmakta hem de sekülerleşmenin -kitap açısından seküle(izm)leşmenin- kökenleriyle ilgili yapılan yaklaşımlara katkı sunulmaktadır.

İkinci bölümde, teknik olgusunun somut tezahürünü gösteren tekn(oloj)ik hinterlantın inşasına ve bu inşanın tarihsel süreçteki aşamalarına yer verilmektedir. Burada, önerilen bakış açısından hareketle seküler(izm)leşmenin arka planına; Bilimsel Devrim, sayısallaştırma/matematikleştirme eğilimi, Aydınlanma ve “demir kafes” kavramı çerçevesinde de modernleşmeye dikkat çekilmektedir. Bu aşamaların, esasında çalışmamızın önerdiği tanımları destekleyen referansları içerdiği ve bu doğrultuda meselenin, tekn(oloj)ik hinterlantın kapalı tutarlılık yönelişiyle tamamlanmaya doğru ilerleyen inşasında (sekülerizmleşme) düğümlendiği ortaya konmaktadır. Yine bu bağlamda seküler(izm)leşmenin destekleyici unsuru olan teknolojik ilerleyişin aşamaları, yani makineleşme, sanayi devrimleri, kitle iletişim araçları ve dijitalleşme süreçleri değerlendirilmektedir. Seküler(izm)leşmenin tekn(oloj)ik hinterlanttan bağımsız olmadığı, dolayısıyla güncelliğini koruduğu vurgulanmaktadır.

²⁰ Bu eserle ilgili bir değerlendirme için ayrıca bkz. (Manzur, 1992a).

Son bölümde ise teknik olgusunun karakterlerini dışlayan, üstelik bunları içeren dijital yapının özellikleri ele alınmaktadır. Burada, teknik olgusunun ve tekn(oloj)ik hinterlantın seküler(izm)leşmeyi kapsayacak bir şekilde ve daha önceki aşamaların bir devamı olan dijitalleşmeden de destek olarak yeni bir görünümle tamamlanmaya doğru ilerlediğine dikkat çekilmektedir.²¹ Ayrıca din ile ilgili kitabın genelinde yapılan değerlendirmeler, burada toparlanarak ele alınmaktadır. Din konusu, önerilen bakış açısını açıklamaya dönük olarak sekülerleşme teorisi bağlamında ön plandadır. Sekülerizm düşüncesine zemin oluşturan teknik olgusunun özelliklerinden hareketle dinin, düaliteler yoluyla kategorik bir düzleme indirgenmesi eleştirilmekte, bu indirgemenin başından beri sekülerizm düşüncesine ve sekülerleşme teorisine ne derecede aracı olduğu tartışılmaktadır. Sekülerleşme çerçevesinde dinin ele alınış biçiminin sorunlu kısmı ve bu sorunun tekn(oloj)ik hinterlant bağlamında neye tekabül ettiği irdelenmektedir. Dinin, teknikle sınırlandırılıp bu hinterlanta indirgenmeyecek bir havzaya sahip olduğu hususu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, bilhassa son bölümde, tekn(oloj)ik hinterlantın hangi açılardan dinin yerini alacağı sorgulanmaktadır. Çünkü sosyo-kültürel yaşama etkisi dışında teknolojinin insan bilincine yönelmesi ve monist bir karakterle dinin üretilmesine zemin olacak bir kapasiteye yönelmesi önemli bir aşama olarak görülmektedir. Bunun için “kutsal”, “mana”,²² “bilinç” ve “bilinçdışı” konularına yer verilmekte-

²¹ Yeni bir görünüm şeklinde ifade edilse de şimdiden şunu belirtmek gerekir: dijital form ve dijital olgusu, zaten teknik olgusunun ana zemini değerinde düşünülebilir. Tarihsel aşamada tekn(oloj)ik hinterlant olarak tezahür edenin, bu form olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda kitabın başlığında yer alan “sekülerizmin dijital zaferi” alt başlığının “dijital(izm)in seküler zaferi” şeklinde düşünülmesi de mümkündür.

²² Mana (Malayo-Polinezya çevresinden elde edilen veriler ışığında), insanlar arasındaki ilişkilere tesir eden, insanla dostluk eden “içkin doğaüstü” (etkiledikleri varlıklara göre içkin) bir güçtür. Bütün dünyaya yayılmış olan bu güç, insanların dışındaki doğada da yani hayvanlar, bitkiler, kayalar ve taşlarda da kendini gösterebilmektedir (Köseihal, 1974: 298-303). Mana, “mistik bir kuvvet” niteliğiyle doğadaki “dinamizm” ile eş değerde görülür. Bu açıdan dinamizmin “yerel ifade biçimi” olarak değerlendirilir (Örnek, 1962: 257-258).

dir. Tekniğin ve tekn(oloj)ik hinterlantın, sosyo-kültürel yaşamı belirleme aşamalarından sonra (veya bununla birlikte) mana ve bilinçdışının yerini/rolünü alacağı bir eğilimin olup olmadığı ve bunun din bağlamındaki yeri sorgulanmaktadır. Teknik olgusunun özellikleri ve kapalı tutarlılığındaki işleyişi dikkate alındığında böyle bir eğilim kendini göstermektedir. Bununla birlikte insanın, teknik/mekanik boyutla sınırlı olmamasından dolayı buna nasıl cevap vereceğini de zaman gösterecektir.²³ Nihayetinde dinsel yönelişin insanda köklü bir geçmişi söz konusudur. Fakat insanın bu özelliği, tekn(oloj)ik hinterlant içerisinde de şekillenmeye müsait bir yapıdadır. Dolayısıyla dinin geleceğiyle ilgili meselenin, dinin yokluğunu tasarlayan klasik sekülerleşme teorisinden farklı olarak dinin teknik yapıdaki, daha doğrusu tekn(oloj)ik hinterlanttaki üretim formları üzerinden şekilleneceği söylenebilir.

²³ Bu sorunla ilgili olarak M. Weber (1996: 95-96), formel rasyonelleşme temelinde modernleşme, sekülerleşme ve modern bürokrasiyi açıklarken bu süreçlerin inşa ettiği mekanikliği (sekülerizmin biçimi) de sorgulamaktadır. Mutlak mekanikliğin mümkün olup olmayacağını sorgulayan Weber, mekanikliğin mutlaklığına temkinli yaklaşır ve dengeleyici bir unsur rolüyle “karizma” kavramını ortaya koyar. Formel rasyonelliği bünyesinde taşıyan ve adeta içinde kodladığı insanları rutine boğan modern bürokrasinin mekanikliği karşısında “karizma”, mutlak mekanikliğe direnen toplumsal bir denge boyutuyla önem kazanır. Mutlak mekaniklik sorununun J. Habermas’taki karşılığının “teknokratik niyet” olduğu söylenebilir. Bu anlamda Habermas (2010: 60), teknokratik niyetin ilk adımlar halinde bile olsa gerçekleştirilmediğini belirtse de bu sürecin politikalara bir ideoloji yüklediğine dikkat çeker. Bu soruna “tamamlanmış sekülerleşme” de denilebilir. Belirtilen çerçevede bu kitap, B. R. Wilson’un (2017: 241) ifade ettiği “tamamen sekülerleşmiş olan bir toplum henüz ortaya çıkmamıştır” şeklindeki anlayışını dışlamamakla birlikte, seküler alana, yani tekn(oloj)ik hinterlanta koşullanma durumuna odaklanmaktadır. Bir yönüyle bu durum, dünyevileşme olgusunu vurgulayacak bir şekilde “kapalı dünya anlayışıyla dünyaya koşullanmak” anlamına da gelir.